

Napló: most

Tózsér Árpád: Szent Antal disznaja

Az elmúlt két évtizedben mind nyilvánvalóbbá vált, hogy a „Mi az irodalom?” kérdés nem tehető fel a hagyományos, azaz bizonyos műfajok és szövegek kizárását követelő módon. Sokkal izgalmasabbá vált az a kérdés, hogy mitől irodalom egy nyelvi megnyilatkozás, amivel a szövegen kívül a szerző és az olvasó attitűdje is fontos lett, azaz a műfaji határok, avagy a „magas” irodalom ismérveinek keresése helyett az vált érdekessé, mitől tekint bármely olvasó egy szöveget irodalomnak, más szöveget viszont miért nem. A napló műfaja viszont még ebben a kontextusban is bizonytalan státuszú: nem mindegy, ki írja, és persze az sem, milyen céllal, milyen módon és milyen nyelvi igényyel.

Tózsér Árpád naplókönyve azonban mintha elébe menne ezeknek a kérdéseknek. Történetesen azzal, hogy nem egyszerű közlése az 1992 és 1997 között született feljegyzéseknek, hanem azok megrostált, újragondolt, a jelen igényeihez igazított változata. Ennek a különös eljárásnak viszont eleve irodalmias íze van. Pedig a napló sajátja éppen az, hogy bár olvasásakor a múlt hangjának hallatszik, lejegyzésekor nagyon is a jelenről szól. Az más kérdés, hogy itt érződik leginkább az írás mindenkor megkésettisége – például a fotográfiától eltérően –, hiszen

a történések és azok leírása között elkerülhetetlen az időbeli eltérés, az viszont nagyon is idetartozik, hogy Tózsér a könyvében a tizenöt évvel ezelőtti majdnem-jelenből csinál régmúltat, pusztán azáltal, hogy közli, a naplóját újraolvassa, pontosítva, rövidítve, sőt bizonyos helyeken kibővítve adja közre, azaz nagyon finoman, de a memoár felé billenti el. És mivel szerencsére nem jelzi, hol történtek változások az eredetihez képest, minden egyes bejegyzésnél gyanakodhatunk a fikcióira, a megszépítő emlékezetre vagy épp a kihúzásokra. Egyszóval nem valódi naplót olvasunk, hanem a napló műfaját újragondoló, a személyes feljegyzések közlésének okairól és értelméről is gondolkodó könyvet – ahogy az alcímben maga a szerző definiálja: a naplók naplóját.

Formailag persze klasszikus képet látunk: naptári adatok, mellettük néhány mondatos bejegyzések az akkori jelen párperces híreiről, kiforratlan ötletekről, hétköznapi eseményekről, vásárlásokról, sétákról, találkozásokról, hogy e bejegyzések között helyet kapjanak a két ország, Szlovákia és Magyarország kulturális hasonlóságainak és különbségeinek villanásnyi vizsgálatait, illetve a kisebbségben vagy még inkább a kétnyelvűségben élő, az ön-maga békéjét kereső értelmiségi

esszészzerű vallomásai. Feltűnő, hogy bizonyos hónapokból csak egy-két bejegyzés olvasható, sőt vannak olyan hónapok is, melyekben – hiszen nem szerepel a könyvben – semmilyen említésre méltó esemény nem történt. Pedig az is látszik, hogy a konkrét történések rögzítése és az esszészzerű gondolattöredékek kiváló ritmusban, mondhatni gondos terv szerint követik egymást, azaz feltételezhető, hogy a szerző nem pont 1995. május 19-én gondolkodott el például azon a fanyalgásnak tűnő, de egészen Schopenhauerig kifuttatott problémán, hogy miért viseljük el a körülöttünk lévő zajt, milyen arányban van ez a butaságunkkal, és hogy mi lesz, ha a Földön hamarosan egy talpalatnyi csendes hely sem marad – merthogy ez a pár mondat nyilvánvalóan leválik a konkrét időpontról, az tehát, hogy ehhez a dátumhoz került, inkább a szerkesztés önkényének, illetve a szöveg belső igényének tulajdonítható. Bár ha már itt tartunk, említsük meg, hogy a könyv címe épp arra a Szerb Antal által terjesztett legendára utal, miszerint Flaubert teljesen újírta a *Szent Antal megkísértését*, amikor megtudta, hogy nem hősének, Remete Szent Antalnak, hanem évszázadokkal később élt névrokonának,

a padovainak volt attribútuma a disznó. Ez Tőzsér számára a vaskalapos realizmus viszolygó csodálattal említett példája, de egyszersmind arra is példa, hogy az „életmásolás” programja és a képzelet kísértése az írói munkában megkerülhetetlen konfliktust jelent. Nyilván nem véletlen, hogy épp a naplóírás során emlegeti ezt a furcsa legendát, hiszen a napló maga az életmásolás, ahol elvileg nincs helye a képzeletnek, ahol a tényeknek erősebbnek kéne lenniük az írói fantázia játékánál, de még a szöveg belső igényeinél is. Csakhogy aki naplót ír, és különösen az, aki kiadja a naplóját, elsősorban jó szöveget próbál írni, és ha ehhez az kell, hogy bizonyos, úgyis visszakereshetetlen gondolatöredékeket átdátumozzon, vélhetően nem fog habozni, talán még akkor sem, ha Flaubert-nek hívják.

Nagy kérdés ugyanakkor, hogy ha valaki nem kíván a tényekhez foggal-körömmel ragaszkodni, akkor miért ír naplót. Miért nem ír regényt, ahol ellentétes irányból, a fikció keretei közül lehet a tényekkel manipulálni? A megoldás valahol ott keresendő, hogy Tőzsért láthatóan izgatja a napló kulisszái között megjelenő személyesség különleges varázsa. Mert a vers és a próza mint fiktív szöveg végső soron a legszemélyesebb közléseket is leválasztja a szerzőről, hogy helyére a „beszélőt”, a „lírai ént” vagy a szövegben megképződő kitalált figurát állítsa. A naplóban azonban ez a retorikai ugrás eleve lehetetlen. Itt minden közlés a szerzőre vonatkozik, ennek minden következményével, esetenként in-

diszkréciójával, brutalitásával, nyers őszinteségével. Ennek az izgató játéknak tudom be azokat a mondatokat, melyeket a szép-érzékére egyébként oly büszke Tőzsér szemrebbenés nélkül ír le: „Úgy teleraktam reggel nagy, férfias durungokkal a Metró Szálló vécéjének a kagylóját, hogy már csak ezért érdemes volt idejönnöm.” (1997. 06. 08.) Ez a mondat igazán attól erős – attól irodalom, ha már ezt a kérdést emlegettük –, hogy nem egy bűjtatott, hanem egy nagyon is előttünk álló személyiség szemérmét fedi fel, ráadásul magát a beszédhelyzetet sem torzítva, nem mást idézve például, ahogy ez a posztmodern irodalomban hasonló esetekben oly gyakran szokás. Másrészt egy olyan tabut érint, mely a nyilvános beszédben, még a szabadabbban, azaz provokatívabban fogalmazók szövegeiben is csak ritkán jelenik meg. Ez pedig megint Tőzsér alapkérdéseit érinti: mitől napló a napló, mitől válik közlésre érdemessé, és mitől tarthatnak a benne lévő feljegyzések közérdeklődésre számot? Az, hogy valaki milyen minőségű és mennyiségű székletet ürített könyvhét idején egy budapesti szállodában, nyilván nem különösebben fontos információ, ám Tőzsér kettős célt ér el vele: egyrészt olyan benyomást kelt, mintha egy nem nyilvánosság-
nak szánt naplót olvasnánk, és így a sokszorosan rejtett intim szférába nyerhetünk bepillantást (mint például Csáth Géza naplójának olvasásakor), másrészt nagyon is önironikusan bagatelizálja „az élet nagy eseményeit”, azaz a műfaj (például Márainál megismert) kereteit.

De a könyv attól a *naplók naplója*, hogy mindkét törekvés rögtön meg is kérdőjeleződjön: először is tudjuk, hogy egy nagyon is gondosan szerkesztett, tudatosan (újra)írt naplószerű szöveget olvasunk, azaz szó sincs kukucsálásról, másodsorban pedig a könyv más részein kiderül, hogy a különféle gyomorpanaszok olyannyira meghatározzák a szerző életkörülményeit, hogy bizony egy egészséges ébredésnek komoly információértéke lehet. De van egy harmadik eredménye is az idézett mondatnak: hogy talán ez a könyv mégsem csupán az emlékezetért dolgozik, nem csupán dokumentálni szeretne, hanem, mint erről már volt szó, elsősorban jó szöveggé próbál válni, melyben egy jó írói megoldás felülírhat mindenféle történeti hűséget.

Nagyon is jellemző egyébként, milyen politikai-kulturális eseményeket tart említése érdemesnek Tőzsér, amellet persze, hogy a saját élettörténetének ezt a rövid, hat éves, de annál intenzívebb szakaszát hogyan írja meg a kisebb-nagyobb napi történetek segítségével. Érdekes, hogy a pozsonyi hétköznapokat Tőzsér mindig a város kultúrtörténetén keresztül látatja, mintha a város levegőjében lenne, miért lett Pressburgból Pozsony, majd Bratislava, mintha az utcák, az épületek, de még a könyvesbol-

Kaligramm Kiadó, Pozsony, 2008.

tok is nap mint nap erre emlékeztetnék az ott élőket. De ez az érzés egészen meglepő következtetésekre sarkallja Tőzsér. Azt állítja például, hogy végső soron a szlovákok és a magyarok egy nép, valahogy úgy, ahogy a bolgárok és az elszlávosodott dél-balkáni népek azok (1993. 06. 10.). Szerinte a szlovák és a magyar nép lelki-szellemi egységesülése már a középkorban végbement, és csak idő kérdése, hogy ezt a közép-európai tapasztalatot és sorsot mindenki egynek, párhuzamosnak és egymástól elválaszthatatlannak lássa. Sőt, azt is hozzáteszi, hogy két nyelv hordozza a másik teljes múltját, aminek persze az az oka, hogy sokáig a lakosság jelentős része – Tőzsér szerint „a fele, vagy legalábbis a harmada” – kétnyelvű volt, és ha nem szlovácul, de valamilyen szláv nyelven értett. Ebből viszont arra a nagyon is szimpatikus következtetésre jut, hogy a felvidéki magyarságnak nem kéne félnie a szlovák kultúrától és nyelvtől, hiszen attól, hogy azt is elsajátítja, még a sajátját nem kell elveszítenie, sőt (1992. 07. 10.).

Azt pedig, hogy mit ért Tőzsér a kultúrák átjárhatóságán, a kétnyelvűség hasznán, leginkább az olvasmányélményei mutatják meg. Mintha egy könyvtárban járnánk: Tőzsér olyan sokféle, olyan sok könyvet említ friss vagy épp csak felidézett élményei között, és olyan lelkesedéssel, a felfedezés olyan elemi örömeivel, ugyanakkor az irodalomértő annyira óvatos mértéktartásával beszél az elé kerülő művekről, hogy már ez a szellemi kaland megtartaná a

kötetet. És az olvasmányok között természetesen sok-sok szlovák mű – sőt, jó néhány szlovácul megjelent magyar mű – is helyet kap, ami rögtön izgalmas alkalmakat kínál a magyar és a szlovák poétikai tendenciák összehasonlítására, például a népi és a liberális megosztottság párhuzamaira. Külön érdekes látni egyébként, hogy a Kalligram Kiadó és Szigeti László körül már akkoriban, a Meciar-érában milyen sok szlovák ellenzéki tömörült, sőt szlovák nyelvű folyóiratuk és könyveik jelentős része is itt jelent meg. Ugyancsak jellemző Tőzsér olvasói magatartására, hogy amikor arról beszél – egyébként Hizsnai Zoltán Tsúszó Sándor-versei kapcsán –, hogy „szlovákiai magyar költő” nincs, csak magyar költő van, és milyen mókás is, amikor valaki, mint a fiktív Tsúszó, a szlovákiai magyarságából próbál megélni, megemlíti azt is, hogy bár Hizsnai leleményét nem lehet túlbecsülni, hiszen benne a kilencvenes Lázary René Sándort és más posztmodern fiktív szerző-alakok úttörő jelentőségű előzményét kell látnunk, Hizsnai költészetét távolságtartással kell kezelnünk: „Mindenképp költő végül is annyit fog érni, amennyit kritikusként (a saját kritikusaként) ért, mondja Valéry. Hizsnai, sajnos, nem tud következetes kritikusa lenni saját magának.” (1997. 05. 10.)

Mindezek után tehát azt mondhatjuk, hogy a naplóról, mint választott műfajról Tőzsér pontosan tudja, hogy mára közelebb került az irodalom központi részéhez tartozó műfajokhoz, mint bármikor, azaz sokkal inkább olvassuk

szépirodalomként, mint dokumentumként vagy életrajzi forrásként. Nem véletlen, hogy a szöveg megformáltsága, belső arányai minden kommentár nélkül is sejtetni engednék, hogy a könyv végső formája nem napról napra, bejegyzésről bejegyzésre alakult ki, hanem utólag, egy világos szerkesztői koncepciónak engedve. A *Szent Antal disznaja* tehát olyan töredékszerű feljegyzéshalmaz, melyben elenyésző szerepe van a szövegrészek időbeli egymásutánosságának. A töredékeket végső soron az köti össze, hogy a szerző minden egyes továbbírásakor ugyanazt a szerepet igyekszik felvenni, azaz végső soron egy retorikailag megformált beszédmóddhoz igyekszik igazodni. A könyv ezzel együtt is rendkívül pergő, könnyed és információgazdag olvasmány, mely egy nagy formátumú költő, irodalomtudós és tanár gondolkodásának művészi igénytel megrajzolt dokumentuma. Pont abban az értelemben, ahogy a Tőzsér által egyébként feltűnően sokszor idézett Derrida fogalmaz, miszerint a naplóról olyan művész terepe, aki tudja, miként lehet megragadni az alkalmat, élni az alkalommal, miként lehet gazdagon bánni az esetlegességgel, azaz a kairoszból és a káoszról jelentős, megőrizhető, sőt akár kitörölhetetlen eseményt létrehozni. Tőzsér nyitottsága teszi, hogy az efféle események sorába a párizsi kirándulások és például a perőcsényi vendégszereplés felvillanó képe egyformán belefér.